

Mert itt, Floridában is spanyol közegben élek. Bevándorlók között, akik bőszen tanulnak angolul. És nem értik, hogy én, az állampolgár, miért nem ugyanezt teszem.

Nem lettem hűtlen a múlthoz. Több író t lefordítottam magyarra, és átültettem spanyolra nem egy magyar szöveget. Szabadidőmben pedig buzgón jártam a magyar egyesületeket. A Kossuth Klubot Floridában, Bostont, a keleti part nagyvárosait. Chicagóban kiadóm működött, a Framo Publishing, magyarul, természetesen. Biztattam, lelkesítettem az amerikai magyarokat. Ez is feladata volt egy magyar írónak.

Nem álltam át az angol nyelvű írásra. Nem lettem amerikai író. És az idő engem igazolt. Nyelvváltó pályatársaim ritkán törtek be egy nyugati irodalomba.

Megkockáztatom: még Kestler Artur vagy Mikes György sem érte el Angliában, vagy Békessy János Svájcban, amire anyanyelvi környezetben számíthatott. A sokszáz kísérletező pedig számunkra ma is ismeretlen. A nyugati magyar prózának Márain kívül két ismert írója van itthon: Sárközi Máttyás és Fejtő Ferenc.

De hát, mivel is kezdtük ezt az eszmefuttatást? Az amerikai kultúra hatásaival? És hogy meghatározó emlékek és anekdoták?

Amerikában a bevándorlásnak manapság rossz sajtója van. Nem árt felsorolni a hozzám hasonló sikeres amerikaiakat. Akiknek házat és hazát, munkát és sikert hozott az Egyesült Államok. Egyszóval, akik elvitték a nagyvilágba a hírt: nem *dream* az amerikai álmom! Nyitott és vendégszerető az Államok. Nemcsak kerítések és falak vannak itt.

Mindez így igaz. Rajta hát, jóhiszemű európaiak! Közös munkánkhoz én is hozzáteszem „amerikanizmusaimat”!

Gömöri György

Második karantén-napló

1.

Amerikában Kamala Harris lett a több milliós többséggel és 306 elektori szavazattal megválasztott Joe Biden alelnöke, ezért különösen aktuálisnak érzem azt a filmet, amit nemrég láttam az angol televízióban. Ez egy 2016-ban Amerikában kiadott könyvön alapul, aminek a címe „Hidden Figures” – ez fordítható „Rejtett számok”-nak vagy „Rejtett alakok”-nak, s lényegében három fiatal afro-amerikai – fekete – nő története a múlt század hatvanas éveiben. Amikor a szovjet űrkutatás jelentős sikert ért el Jurij Gagarin fellövésével az űrbe, több amerikai kutatóközpont teljes gőzzel kezdett dolgozni, hogy utolérjék hidegháborús riválisukat. Köztük a legfontosabb a virginiai Langley Research Center volt, ahol számos matematikus végzettségű fekete lányt és asszonyt alkalmaztak, ők képezték a „rejtett alakok” csoportját, akik tudásukkal, még a szuperkomputerek beállítása előtt, jelentősen hozzájárultak az amerikai űrkutatás megalapozásához. A filmet Theodore Melfi rendezte, és bár fiktív alakokat, illetve helyzeteket is ábrázolt, valóság-hűsége messze felülmúlja a hasonló dokufikciós filmeket.

Három, különleges képességű fekete nő áll a film központjában, közülük a leg-híresebb Katherine G. Johnson, akinek számításai az űrrepülő John Glenn jobban

bízott, mint az akkoriban működő szuperkomputerek adataiban. A nemrég elhunyt Johnstont pár éve Kongresszusi Érdemrenddel tüntették ki, de a filmben még küzdenie kell teljes egyenjogúságáért, ami többek között a kutatóközpont illemhely-használatát is jelentette – Virginiában akkor még külön véccé illette meg a fehéreket és külön a „színeseket”. A film legrokonszenvesebb fehérbőrű szereplője az az Al Harrison névre hallgató kutatás-felügyelő, akit Kevin Costner jelenít meg – ezt a több alakból összegyúrt fiktív szereplőt nem a munkatársak bőrének színe, csak azok munkája, illetve eredményei érdeklik. Az úrkutatással párhuzamosan folyik Martin Luther King egyenjogúsági mozgalma, amelynek sikerét többek közt John Kennedy elnöksége teszi lehetővé; ha a déli államokban a törvényhozás megszünteti a szegregációt, hogyan lehetne azt fönntartani a kutatóközpontban? A film egyik legsikerültebb jelenete (ami a valóságban nem történt meg) az, ahogy Al Harrison leveri az egyik véccé fölötti „Csak színeseknek” feliratot. De vajon sikerült azóta az amerikai nem-fehérbőrűeknek a teljes emancipáció? A rendőrök viselkedését illetően biztosan nem: ezt bizonyította George Floyd nyíltszíni [rátérdeléses] kivégzése és az utána fellángoló tiltakozó [„Számítanak a fekete életek!”] mozgalom. Ezzel szemben pozitívum, hogy a polgárháborúra emlékeztető jelképek kezdenek eltűnni az amerikai déli államok címereiből és lekopni azok zászlairól. Bár közhely, újra el kell mondani, hogy nem minden hagyomány jó hagyomány, a teljesen idejét múltaknak el kell tűnniük – ez vonatkozik a brit birodalmi hagyományokra is, hiszen már jó ideje nincsen brit világbirodalom.

2.

A *Sunday Times* című vasárnapi lap egyik októberi számának már a címlapja megdöbbenett: arról számolt be, hogy a pandémia első hullámában milyen instrukciókat kaptak a brit kórházak az egészségügyi főbizottságtól: kiket kell azonnal kórházban ápolni, és kiket kell hazaengedni, ha tüneteik csillapulnak, illetve nem kezelni kórházi ágyakban. Amióta többet tudunk a COVID-19 első hullámának pontos lefolyásáról és a betegség hosszantartó következményeiről, ez az újságcikk botrányt okozott. Kiderült ugyanis, hogy Angliában a legtöbb helyen felülről sugallt pontozásos rendszer működött: minél öregebb volt a beteg, annál több rossz pontot kapott, s így a 80 éven felülieknek minimális esélyei voltak csak a túlélésre. Mivel azóta azt is tudják, hogy egyéenként nagyon kis genetikai különbségeken múlik a járvány lefolyása, alulírott, aki már alaposan túl van a nyolcvanon, arra a következtetésre jutott, szerencséje, hogy viszonylag tünetmentesen túlelt rajta, és nem kellett kórházba vonulnia, illetve otthonában – párnás, meleg ágyban – meghalnia. A statisztikák szerint ugyanis kb. háromszor annyi angol veszítette életét otthonában, mint amennyi meghalt a kórházakban, s akkor az idősothonokról, ahol nagyon sokan megfertőződtek, még nem is beszéltem. Kíváncsian várom a második angliai hullám statisztikáit.

Nem tudom, lehet-e párhuzamot vonni Anglia és Magyarország között – nem csak a nagyságrendi különbség, de a kórházi ellátottság mértéke miatt sem. Az, hogy a második hullám sokkal erősebben sújtja a magyar vidéket, mint az első, talán borítékolható volt – csak nagyon korlátolt (családjuk fertőzéslehetőségét tekintve felelőtlen) emberek járhattak az enyhítések idején futballmeccsre, vagy rokoni lakodalomra. Igazán sajnálom Szócs Géza távozását, egy időben igaz barátomnak tud-

tam, és irodalmi kapcsolatunk [barátságunk?] megmaradt még akkor is, amikor már naphosszat szivárványos ötletekkel bombázta a kormányfőt mint kulturális tanácsadó. El kell róla mondani, hogy nagyon tehetséges költő volt, nemzedékének legjobbjai között említhető a rendszerváltást megelőző, illetve követő években, képzeltetés szerkesztője *A Dunánál* című illusztrált kulturális folyóiratnak, aminek én is szívesen és sokat dolgoztam. A Magyar PEN Club elnökeként jó ügyeket szívesebben pártfogolt, mint kevésbé fontos, politikailag személyéhez közelálló ügyeket. Ami az általa létrehozott Janus Pannonius-díj adminisztrálását illeti, abban [kezdeti kudarcok után, miután külön alapítványt hozott létre] felül tudott emelkedni pártpolitikai korlátain. Nemcsak egy Adam Zagajewski nevű hangsúlyosan liberális lengyel költőnek, régi barátomnak ítélte oda Nagydíjat, de 2018-ban egy Yang Lian nevű emigráns kínai költőnek is, aki a Tiananmen téri mézárulás után döntött úgy, hogy nyugati emigrációban marad. Rólam nem is szólva, aki úgy kaptam Janus Pannonius fordítói díjat, hogy Szócs Géza teljesen tisztában volt ellenzéki véleményemmel, mivel ennek több ízben hangot adtam olyan „balliberális” és kormánykritikus orgánumban, mint az *Élet és Irodalom* meg a *Népszava*. Gézának ez sokkal kevésbé számított, mint egyes „kultúrharcos” újságíróknak [nevek a szerkesztőségben], ő nem volt hajlandó elhinni, hogy „a szakmai tudás bolsevik érv”, és hogy erőből lehet kormányhű írókat toborozni. Összegezve azt mondhatom, hogy Szócs Gézát, aki roppant képzelőerővel és ugyanakkor jelentős kultúrtörténeti ambícióval rendelkezett, az utókor főleg versei és napi politikamentes írásai alapján fogja számon tartani. Talán így írnám át az „ars longa, vita brevis” örökbecsű latin mondást: „a művészet sokáig tart, a politika sokkal rövidebb ideig”. Ki emlékszik a kulturális ügyek magyar intézőjének nevére, abban az évben amikor Arany János megírta *A walesi bárdok* című versét, és ki volt akkor a belügyminiszter, amikor József Attila papírra vetette a nagyszerű *Levegőt!*?

3.

A karanténnek köszönhetően még többet olvasok, mint szoktam, bizonyos értelemben kiegészítem ismereteimet az első világháborút megelőző két angliai évtized kultúrájától. Ez segít abban, hogy megfogalmazzam a kvíz-kérdést: ki volt a három legismertebb magyar Viktória királynő Angliájában? Az elsőt könnyű megtalálni: Kossuth Lajos, miután 1851-ben angol földre lépett, remek szónoklataival úgy elbűvölte az angol közönséget, mint előtte senki más – jöhet a szigetlakók az 1849 utáni emigráció egyes embereit, Pulszkyt, Klapkát is megbecsülték, de Kossuth ismeretsége korábbi rekordokat döntött, függetlenül attól, hogy mennyire támogatta politikáját a mindenkori angol kormány. Mint azt londoni nyelvész barátom nemrég kiderítette, Kossuth még az angol nyelvben is újított, amennyiben ő népszerűsítette angol nyelvtérületen az azóta elfogadott „szolidaritás” szót, illetve, „a népek szolidaritása” kifejezést.

A második legismertebb magyart először csak a brit elit méltányolta: Vámbéry Ármin turkológusról van szó, aki fölkeltette Viktória királynő és a londoni Royal Society érdeklődését, bár igazából csak azután lett ismert, hogy 1897-ben az ír születésű Bram Stoker megírta *Dracula* című könyvét a vérszívó erdélyi grófról, és a lapokat elkezdte érdekelni, vajon honnan szedte össze ez a Stoker rendkívül sikeres könyvének anyagát. [A század végéig egymillió példányban kelt el a könyv, aminek alapján azóta is szá-

mos film készült, legismertebb a hollywoodi változat, Lugosi Bélával a főszerepben). Így derült fény a zsidó születésű Vámbéry Ármin (1832–1913) professzor, budapesti egyetemi tanár szerepére, aki dervisruhában járta be a Közel-Keletet, majd erdélyi legendákkal traktálta az élénk fantáziájú Stokert – bár a Drakula-mítosz inkább Vlad Dracul román vajda látványosan nagyszabású vérengzéseivel függ össze, a legtöbb angol lexikon még ma is mint „magyarról” ír a nyilvánvalóan nem magyar Draculáról. „Arminius Vambery” még 1979-ben is elég érdekes alak volt ahhoz, hogy egy angol szerzőpáros könyvet szenteljen változatos életútjának.

És ki volt a harmadik magyar, akit sokan ismertek a századvégi Angliában? (Igaz, „Maurus Jókai”-nak is több könyvét kiadták, de prózája nem nagyon hatott a Viktória-kor angol kulturális elitjére). Hát persze, hogy egy zenész: Joseph Joachim hegedűművész. Neve felbukkan Hermione Lee óriási Virginia Woolf-életrajzában éppúgy, mint egy, a MacCarthy házaspárról (Desmondról és Mollyról) írt 1991-es *Clever Hearts* című könyvben. Virginia szülei, Stephenék Joachim-koncertre járnak és Molly MacCarthy, amikor unatkozik Németországban, Halléba utazik, csak azért, hogy hallja Joachimot. Nem csak a zenetörténészek tudják, milyen hatással volt Joachim Brahmsra és milyen remekül játszotta Joachim Brahms magyar táncait. Joachim 1907-ben meghalt, de dédunoka-húgai, a D'Arányi lányok (Hortense, Adela és Jelly) szintén karriert csináltak Angliában, közülük a legfiatalabb, Jelly D'Arányi olyan hatással volt a fiatal Bartók Bélára, hogy az két hegedűszonátát is komponált a bájos művésznő kedvéért.

De álljunk meg egy pillanatra: Joachim nagyon népszerű volt az angol zenebarát körökben, Donald Francis Tovey, a kor legismertebb zongoraművész-zenetörténésze rajongott érte, jöllehet a köpcsényi születésű Joachim sohasem tagadta zsidóságát. Az első világháború előtti brit társadalom elitje ugyanis egyrészt erősen németbarát, másrészt eléggé antiszemita volt, s ez még olyanok gondolkodását is befolyásolta, mint Rupert Brooke, vagy a nálánál nagyságrenddel jobb költő, T. S. Eliot. Igaz, a befolyásos Lytton Stracheyt és a Strachey családot kevésbé érdekelte egy-egy művész vallása vagy eredete, de még az „újjpogány” Bloomsburyben is kivételnek számított az a Leonard Woolf, aki feleségül vette Virginia Stephen, a későbbi írónőt. (Más kérdés, hogy talán ő volt az egyetlen, aki hosszú távon kibírta a sikeres írónő Virginia idegállapotának gyakori változásait, depressziós rohamait, magyarán mondva idegbetegségét.) Leonard Woolf lett aztán az első világháború után Ernest Jones és James Strachey mellett Sigmund Freud pszichoanalitikai tanainak legfőbb angol népszerűsítője. És [vizsgakérdés!] ki írt verset Freud nyolcvanadik születésnapjára magyarul? Az a megálgalodott szocialista-freudista költő, József Attila.

4.

A vírus második hullámának idején, ami Angliában még jobban arat, mint az első, úgy éreztem, olvasnom kell valamit, ami pár órára feledteti az egyre lesújtóbb hírek sötéten tornyosuló felhőit [jöllehet, közben már a Pfizer vakcinával való tömeges angliai beoltás is megkezdődött, a múlt héten mi is megkaptuk]. Levettem a könyvespolcra Szerb Antal regényét, *A Pendragon legendá-t*, amit először még a múlt század ötvenes éveiben olvastam, és nem tudtam a könyvet letenni. Ez a maga nemében különleges mű, úttörő jellegű a magyar irodalomban, mert egyesíti a detektívregény technikáját

a filológiai kutatómunka leírásával, teszi mindezt rendkívül széleskörű kultúrtörténeti tájékozottsággal. Szerb ezt a könyvet 1934-ben írta, és jóllehet a benne leírt társasági viselkedésformákat teljesen elsodorta az idő, maga a könyv olvasmányos, úgy hiszem, a fiataloknak is szórakoztató, sőt talán „menő” is maradt.

Főhőse Bátki János, a Londonban kicsit elfogódottan, de öntudatosan tébláboló magyar filológus, akit egy régi könyvtár nagyobb izgalomba hoz, mint egy gyönyörű testű nő, egy walesi meghívás jóvoltából hihetetlen kalandokba bonyolódik. Szembesül egy ősi legenda modern változatával, s miközben élete veszélyben forog, rádöbben, hogy egyes rózsakeresztes álmok és képzelgések még a huszadik században is tovább élnek. Maga a rózsakeresztes mozgalom a 17. század első évtizedeiben keletkezett és hatott először Németországban, majd főleg Robert Fludd írásain keresztül Angliában – jegyezzük meg, hogy az Angliába települt Bánfihunyadi János aranyműves és alkimista révén a rózsakereszteség legalább egy magyar életében is jelen volt – ez főleg a Christian Rosenkrantz nevű elképzelt tudós életéről szólt. Az okkult titkokba beavatott Rosenkrantzt mint egyfajta modellt követő rózsakeresztesek többségükben protestáns társadalmi reformerek és alkimisták voltak, a kor „tudományos” érdeklődésébe mindkét tevékenység belefért. Az aranycsinálás mellett foglalkoztatta őket a nagy lépésekkel haladó orvostudomány, az emberi élet meghosszabbításának, sőt a test *feltámasztásának* gondolata, erre utal a [többnyire névtelen] könyveiken megjelenő fénix emblémája. Ennek a pre-frankensteini gondolatnak a titka körül forog *A Pendragon-legenda*, amit Szerb Antal szellemesen, anglicizmusokkal megspékelt, gyorsan pergő prózájában, walesi környezetbe ágyazva mond el, ügyesen mozgatva cselekménye főbb alakjait.

Persze valaki megkérdézhethetné, miért gondolom úttörőnek Szerb regényét? Mert valami módon a huszonegyedik században a korábbinál jobban érdeklik az embereket az okkult ismeretek, a rejtett valóság, amibe csak kulturális detektívmunkával lehet behatolni. Még a múlt század végén adta ki J. K. Rowling a *Harry Potter és a bölcsék köve* című regényét, aminek példátlan sikere a fiatal olvasók körében megváltoztatta a közgondolkodást. Ugyanis Rowling sokat olvasott és elég sokat vesz át a rózsakeresztes legendákból. A Rosenkrantz-mesében a főhős átkel egy tengeren, amiben sellők úsznak – Harry Potternél ugyanez egy tóval történik. Rosenkrantznak hét napot kell töltenie egy titokzatos várkastélyban, Potternek meg hét évet Hogwartsban. Mindkét esetben a hős mágikus képességekre tesz szert, mondhatnánk a mágia lesz a „természetes” világa. Seprőnyélen a rózsakeresztesek ugyan nem repülnek, de rendületlenül keresik a „filozófus”, vagyis, a magyar fordításban, „a bölcsék” követét, ami a higanyt vagy a fémet át tudja alakítani arannyá. [Adalék az amerikai Potter-kultuszhoz: az ottani kiadásban meg kellett változtatni az első *Harry Potter*-könyv teljes címét „A Varázsló kövére” [*Sorcerer’s Stone*], mert a kiadó szerint egy amerikai fiatal nem vesz a kezébe egy olyan könyvet, amin a „filozófus” szó szerepel].

De még ezen kívül van egy másik sikerkönyv, aminek hangulatát mintegy előlegezi Szerb Antal regénye: ez a *Da Vinci-kód*, ami felelevenít ősi összeküvés-elméleteket. Ebben a hőst bizonyos kódolt jelek vezetik a megoldás [végkifejlet?], illetve egy évszázados titok feltárása felé. Egy vonatkozásban azonban Dan Brown műve meglehetősen különbözik *A Pendragon legendától*: felértékelődik benne a nők szerepe a bibliai történetben, illetve egy titkos hagyomány továbbélésében. Ezzel pedig

visszajutunk ennek az írásnak az elejére, hiszen napokon belül egy színesbőrű nő lesz az Egyesült Államok második legfontosabb embere. Más szóval bár a fasizmusnak is vannak újkori mutációi (lásd Trumpot és válogatott csőcselékét a Capitoliumon), mégis mozog a Föld, és nagyon lassan, de talán összefog a világ nem csak a tömegpusztító járvány, hanem a katasztrofálisnak ígérkező klímaváltozás ellen.

London, 2021. január közepén

Tózsér Árpád

Autofikciók, avagy kettős karanténban

NAPLÓFELJEGYZÉSEK 2020-BÓL

2020. szeptember 3. Olvasom a *Literán A hét csodája – Sopron, alkony* című tárcát – remek kis lírai helyzetkép arról, hogyan találkozik a szerző (Jánossy Lajos) az apja Sopronjával, hogyan élvezi – a Cézár vendéglő udvarra vezető boltívei alatt üldögélve – egy zenésztársaság eszmecseréjét, hogyan merül el közben maga is az emlegetett zeneművek virtuális élvezetében, mikor „A szürkülő kivágatban...” [értsd: az utcára szolgáló kapunyílásban, T. Á.], „... akárha egy dolga után siető angyal...”, feltűnik Rakovszky Zsuzsa. „Az egyik legnagyobb magyar költő ment el itt”, végződik a kis írás. S én elgondolkodom: mostanában rájár a rúd a „legnagyobbakra”. A fiatalabb nemzedékek kritikusai nemrég Parti Nagy Lajos költészetéről mondták el [a költő *Létbüfé* című, 2017-es kötete kapcsán], hogy az „Távolról nézve [...] sajnos játékos, céltalan-téttelen szövegtörmelék” [Mohácsi Balázs]; a posztmodern manírja, mondták mások, s mint ilyen, inkább befejezése valaminek, mint kezdet. S nem kímélték a leg-legnagyobb Tandori Dezsőt sem: „Közvetítő ő – és nemcsak fáradhatatlan fordítóként [...], hanem költőként is az” [értsd: a világirodalom közvetítője, T. Á.], írta le Bedecs László a meredek állítást a Mester 80. születésnapján. S nagy a gyanúm, hogy a deheroizációs folyamatnak ezzel még koránt sincs vége. Ugyanis ez nem néhány kötekedő kritikus műve, hanem a fiatalabb költőnemzedékek új világlátásának, életérzésének, formaérzékenységének, egyszóval: költői paradigmájának kifejezése, amely viszont egyben az előttük járó avantgárd-posztmodernekné témaszenvtelenségével [a referenciájával, ahogy ők fogalmazznak] és iróniakultuszával való szembenállást is jelenti. Közelebről pedig egyfajta referencialitást, közérzet-tárgyasítást, „új komolyságot” jelent. S ezeknek a kulcsfogalmaknak a kapcsán térhetünk vissza Rakovszky Zsuzsához: nem csodálkoznék, ha a fiatalok benne elődjükre találnának. Ő már akkor a referencialitás, a közérzet-tárgyasítás és „új komolyság” jegyében írta verseit, mikor költészetünkben még a „nyelvmegelőzőttség” volt a szeszámnyító varázsigé, s a „komolytalan” nyelvjátékokat a legkomolyabb arccal üzték költőink.